

ПОТЕНЦІАЛ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ШКОЛЯРІВ

Нестор Гупан,

*доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України*

Поняття духовності, духовної безпеки особистості нерозривно пов'язані з формуванням ціннісної сфери молодого людини в умовах закладу загальної середньої освіти. Цінності є головним системотвірним чинником людської особистості, адже вони визначають особливості соціальної взаємодії людей, можливі суперечності й узгодження їхніх інтересів та вимог, задають критерії, які людина використовує для оцінки оточуючого світу, виступають регулятором її поведінки [2, с. 19]. Сукупність цінностей і ціннісних орієнтацій особистості є основою її ставлень до навколишнього світу, інших людей, самої себе, її світогляду та життєвої активності, позитивної мотивації щодо подальшого професійного та особистісного самовизначення. У цьому контексті набуває актуальності завдання формування особистості молодого людини, яка є носієм загальнолюдських і національних цінностей. В умовах війни його розв'язання значною мірою визначає можливість збереження цілісності українського суспільства, мобілізації його для подолання сучасних та майбутніх випробувань. Спільні цінності та ідентичність громадян, об'єднаних не тільки формальною належністю до однієї держави, а й національною пам'яттю, ментальністю та духовністю – це фундамент державності.

Цінності особистості формуються шляхом інтеріоризації (переходу у внутрішній план, «привласнення») цінностей суспільства. Поняття «особистісні цінності» пов'язується з освоєнням конкретними індивідами суспільних цінностей, коли за ними закріплюється значущість, особистісний смисл для людини певних об'єктів, подій, явищ тощо. Інтеріоризація цінностей розпочинається з формування у людини під впливом «викликів» зовнішнього світу і власних потреб мотивів, стимулів, які особистість усвідомлює у вигляді різноманітних інтересів до об'єктів оточуючої дійсності, інших людей, свого внутрішнього світу. Стійкий розвинений інтерес сприяє формуванню певної спрямованості особистості, її установкою на певну діяльність, спосіб реагування, поведінку тощо. Наявність установки особистості сприяє виникненню у неї емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів реальності (подобається – не подобається, важливо-не важливо і т.п.). Таким чином, той чи інший об'єкт (матеріальна річ, явище, риса характеру, вчинок тощо) набувають у свідомості людини статусу цінності (меншої чи більшої вартості). На цій основі створюються ціннісні орієнтації, переконання, ідеали особистості. Завершенням цього процесу є формування у людини певних відносно стійких моделей поведінки й діяльності. [4, с.130–132]. Отже, коли особистість інтеріоризує та екстеріоризує цінності як певні смислові

утворення, у неї виникають ціннісні орієнтації, що постають регуляторами її пізнавальної й соціальної активності.

Під ціннісними орієнтаціями розуміють найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, що закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю її переживань та відмежовують важливе, суттєве для цієї людини від несуттєвого [1, с. 23]. На думку вчених, у шкільному віці дитина переживає суттєві трансформації світогляду та зміни в ієрархії ціннісних орієнтацій особистості. Система ціннісних орієнтацій, що формуються у школярів, є досить диференційованою і містить загальнолюдські духовні цінності, особистісні цінності та цінності соціальної самореалізації. Її доцільно розглядати як динамічне утворення, складність структури та ієрархії зростає з віком дитини. Дослідники стверджують, що алгоритм процесу самозміни, зростання свідомості людини відповідно до еволюції її ціннісних орієнтацій відбувається у напрямі: від егоцентричних – до родинних – національних, соціальних і далі до загальнолюдських, ноосферних (космопланетарних), духовних цінностей. Усі рівні цінностей існують у людині одночасно, вони тісно взаємопов'язані і взаємозалежні між собою: кожен наступний рівень ґрунтується на попередньому, поступово «виростаючи» з нього [3].

Тому будь-яка освітня система, що спрямована на формування цінностей особистості, повинна будувати процес навчання з урахуванням цього психологічного механізму. Його функціонування у навчанні забезпечується насамперед через зміст навчання.

Наприклад, коли ми розглядаємо навчання історії як навчання цінностей, у зміст шкільної історичної освіти мають бути включені сюжети про те, якими були потреби, мотиви, інтереси людей, які будували власну діяльність, прагнучи втілити у життя власні цінності, як вони ставились до світу і як діяли в конкретному часі та просторі. Очевидно, що люди є результатом своєї історії. Учні мають зрозуміти, хто вони, звідки вони походять, що об'єднує їх з іншими людьми, як будувати свої стосунки з оточуючими. Історія – це більше, ніж просто вивчення причин і наслідків суспільних явищ. Вивчення історії може допомогти учням визначити, на яких нормах і цінностях базується сучасне суспільство. Розуміння минулого сьогодні багато в чому обумовлює ставлення людини до світу, власної поведінки і перспектив. Насамперед мова йде про такі цінності як свобода, справедливість, любов до батьківщини, поцінування людського життя і прав людини, демократію, наприклад, у вигляді інформації про боротьбу греків проти перської держави, Козацьку державу та її устрій, Конституцію Пилипа Орлика, Декларацію прав людини і громадянина або Декларацію про незалежність США та ін.

Навчання учнів цінностей обумовлює відбір змісту історичних курсів з позицій гуманізму, тобто показу історії людства, окремих народів через долю пересічної людини й видатної постаті, оскільки людина є творцем, суб'єктом і відповідно основною діючою особою історії. Треба розкривати у шкільних історичних курсах сутність й значення гуманістичних цінностей та традицій

різних народів світу і створювати гуманітарно-історичну картину світу на підставі і за допомогою вивчення різноманітних образів та картин життя людей минулого. У цьому контексті історичний зміст в школі має розкривати духовну та культурну спадщину України, історико-культурні традиції інших народів і цивілізацій, їх розвиток, взаємозбагачення, багатовимірність духовного і культурного простору минулого та сучасності через діалог культур. Виклад такого матеріалу на уроках має відбуватись з позицій аксіологічного підходу з постановкою перед учнями відповідних завдань, що акцентують на формуванні ціннісних орієнтацій учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. *Цінності освіти і виховання: наук.-метод. збірник*. Київ, 1997. С. 21–25.
2. Галян І. М. Психологія ціннісно-сміислової саморегуляції майбутніх педагогів: дис. ... д-ра психол. н. Київ, 2017. 532 с.
3. Помиткін Е. О. Проблема розвитку та діагностики духовних ціннісних орієнтацій у старшокласників. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/6587/1/DUHOV.pdf>
4. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. С.125–149. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712706/1/>